

Йорданка Захариева

ИДЕИ КЪМ ПРОЕКТА РЕЧНИК НА ЕОРТОНИМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

През отминалите 15 години броят на етнологичните проучвания на миноритарните общности в България значително се увеличи. От страна на лингвистиката обаче се отбелязва известна фрагментарност на изследванията, която следва да се разбира в смисъл, че те акцентират върху отделни аспекти на проблематиката, засягаща имената на празниците, и рядко излизат извън строго дефинираните задачи (диалектоложки, етнолингвистични, ономаσιологични, етимологични, книжовноезикови и пр.). Обединяващо звено между тези изследвания липсва, така както липсва и наложителното вече обобщение на натрупаните лингвистични наблюдения досега. Българската ономастика като че ли по-често включва в проучванията си имената на празниците, терминологично познати като еортоними, и би могла да поеме ролята на това обединяващо звено¹. Става въпрос за изработването на Академичен речник на еортонимите.

В изложението ще засегна няколко дискуссионни, според мен, пункта.

Проектът би следвало да обхване езиковите единици за еортоними а) при мажоритарната общност на българската езикова територия, б) при миноритарните общности на българската езикова територия и в) при лингвогрупите от български произход извън политическите граници на България, чиито еортоними функционират като еортоними на миноритарна общност. Обобщаването на събраните данни би извело любопитни от езиково гледище резултати, свързани с функционирането на еортонимите в различна среда.

Добре известно е, че като цяло броят на еортонимите е ограничен, но това именуване, което е резултат от различно по дълбочина

преосмисляне, е предизвикателство за лингвистичното знание по ред причини, чиито корени следва да се интерпретират и през спецификите на културната ни история. Наред с разрешаването на проблеми като езиковата вариантност от формално и съдържателно естество (напр. *Игнатден, Игнатовден, Игнажден; Василдовден, Васильовден* и съответно *Игнажден = Млад ден, Млада година, Анастасия = Нащаша, Черноризе*), наред с установяването на синонимни, паронимни, антонимни, омонимни връзки и явления (срв. напр. *Наядка /Бъдни вечер vs Неядка /Йордановден*), са налице – освен естествените етнокултурни различия – и определени етнокултурни взаимодействия, наричани обикновено кореспонденции (срв. *Василица, Банго Васили* (ром.); *Димитровден и Касъм, Касум* (мюс.); *Вая, Вайон* (каракач.), *Ваю, Ваюлу, Върбика* (арм.), *Цветница, Връбница*). Уникалността на тези взаимовръзки и кореспонденции е резултат не само от езикови процеси и предполага по-широка интерпретативна рамка.

Не по-малко значим е проблемът за деонимизацията на еоргонимите, процес, който води до граматикализирането и съответно до лексикализирането им, дори и до включването им в състава на устойчиви словосъчетания (срв. *Видовден* ‘денят в чест на Вида, сестрата на градушкарите Въртоломей и Елисей’ vs *видовден* ‘ден за разплата’; *куковден* ‘никога’ vs *Куковден, Кукеровден, Старцовден, Песи (Чисти, Разметни, Бесни) понеделник*).

В теоретичен план следва да се обмисли възможността за адекватна класификация на видовете еоргоними. Безспорното им на пръв поглед разбиране като хрононими, идеоними или пък наличието на подвид еоргоними въз основа на агнионимите, предизвиква повече въпроси отколкото отговори. Например добре известно е, че имената на светците са обединени под общия термин агнионими. Част от тях се преосмислят като еоргоними, като топоними и т. н., тоест тези преходи и “разклонения” могат да продължават безкрайно с оглед на именуването на различни обекти от извънезиковата действителност. Все пак дали едно име е име на светец – това е знание, свързано с познаването на културната история и традиция. А не винаги обикновеното съзнание идентифицира даден еоргоним като преосмислен агнионим, особено когато е еоргоним на миноритарна общност (например празникът *Хедерлез – Хъдърлез, Адерлез, Едерлези* ‘в памет на светците Хадър и Елиаз’). В тази насока

може да се дискутира доколко формалната експликация на съставки като *свят/свети, сурп* (армен.) би била адекватен показател за определянето на еортоним, който произлиза от агиним. Очевидно е, че тук биха попаднали предимно имена на празници от религиозните календари (*Ден на свети Георги Победоносец, Ден на свети Димитър Солунски, Сурп Кеворк*). Но подобно решение не е еднозначно, защото поставя въпроса как следва да се интерпретират онези имена на празници, предимно от традиционния народен календар, като *Гергьовден, Димитровден* или *Хедерлез* и т. н.

Разбирането на еортонимите като вид хрононими също предизвиква въпроси, най-малкото поради разнообразието в календарните отчитания на времето в човешката история и до ден-днешен, но каквито и да са те – за съвременния човек се представят през призмата на приетия у нас през 1916 г. Григориански календар. Общоприето е разбирането, че календарът е система за разделяне на времето на дни, седмици, месеци в рамките на една година, че той е средство да се организира протичането на социалния, религиозния и гражданския живот, че всяка цивилизация по пътя на опита определя кога да бъдат ярките моменти от календара, тоест празниците². Оттук разбирането на еортонимите като вид хрононими следва да бъде максимално общо, в смисъл на времев ориентир, като своеобразна “точка” в хода на времето³. Това обаче са особени точки със специфично насложена номинация, резултат от преосмисляне: всяка такава точка е известна със свое собствено име (а доста често с няколко съществува няколко еортонима). Ако се избере формален подход, тоест като хрононими да бъдат класифицирани само онези имена на празници, при които е експлицирана дума със значение за времев ориентир, би се получило известно дублиране с групата на еортонимите от преосмислени агиними: *Ден на свети Георги Победоносец*, наред с *Ден на лъжата* (общ.), *Нощ на опроцението* (мюс.), *Разпети петък* (христ.), *Маето* (ром.), *Гергьовден*, *Рамазан Байрам* (мюс.), *Понеделник на мъртвите* (Бесарабия) и т. н.

Разбирането на еортонимите като идеоними изобщо се свързва и с мотивацията им според източника – от религиозната митология, от историческата митология, от народната митология, но много често тази мотивация е комбинирана. В съдържателен аспект става въпрос за условност или метафоричност, свързана с механизмите на преосмисляне⁴, като пътищата за образуване на еортоними са разнообразни

(или към момента изглеждат такива). Така например, преосмислени значения на нарицателно съществително се превръщат в еортоними - от съществителни, свързани с начало и край на дейност – *Жътвар, Ханус, Разпуст*; от име за обичай *полаз, поляз*, или от отглаголно съществително - *полязване*, който става име на празник – *Поляз*; от име на дреха⁵ - *Черноризе (Нацаша)*; от табуизирано име – *Лелинден* и т. н.

Проблемът с терминологията е съществен, но решим. Според мен става въпрос за избор – дали да се стъпва на познати и частично работещи класификационни модели, или да се търсят нови пътища за решение и нови модели, описващи езиковите данни по-малко спорно.

Традиционното разбиране и приемане на разнообразието откъм фонетична вариантност и откъм синонимия в рамките на отделните региони⁶ е свързано реално с изборност, която се проявява в употребата на еортонимите в различните стилове и регистри на езика – в официалния, религиозния, разговорния⁷ и т.н. Този аспект като цяло остава проблемен и частично засегнат в речниците и справочниците – от една страна се избират варианти, които се приемат за книжовно-езикови (или като близки на книжовноезиковите), от друга страна се избират регистрираните според говорите имена. Очевидно е въпрос на концепция, но би следвало поради спецификите на тези собствени имена да се запазва формата им такава, каквато съществува реално⁸. С подобен проблем се срещат авторите на многотомния Речник на българския език. Така за *Богоявление* има отразени някои (но не всички) варианти - *Водокръст, Водокръш, Водокръще, Водокръщи, Водици*, но липсва например *Водичарки* и дори *Йордановден*; липсват вариантите на *Игнажден (Игнат, Игнатовден, Идинажден)*, но при *Макавеи* е представена и друга възможна форма; представена е само формата *Василовден*, но не и конкурентният ѝ дублет *Васильовден*, който пък преобладава в етноложките справочници, не е отразено различието между *Ивановден* и *Иванден (Еньовден)*. Включено е например в словника прилагателното *отчов*, но с бележка, че се среща само в съчетанието *отчово грозде*, а еортонимът *Отчовден – Денят на свети Йоан Рилски чудотворец* е пропуснат. Тези примери не следва да се приемат като критика. Чрез тях искам да подчертая, че посочените разминавания няма как да бъдат преодоленни, тъй като към момента липсва специализираното лингвистично изследване за еортонимите, организирано като справочник.

Съществен е и проблемът с транслитерирането на тези специфични имена според международните стандарти. От една страна, има създадена традиция в представянето им в транслитериран вид, който е познат на специалистите извън България. От друга страна, въвеждането на стандарта ISO 9 и съобразяването с него поражда нови транслитерирани варианти.

Към момента тези проблеми се решават по-скоро *ad hoc*. Еортонимната проблематика предполага да се синхронизират и обединят усилията на различни специалисти, за да бъде обгледана и професионално, и обхватно.

БЕЛЕЖКИ

- ¹Балкански Т., Енциклопедия на българската ономастична терминология. Към основите на българската ономастика, С., 2003, (ръкопис); Тодоровден – етноразличителният еортоним на българина. Алманах Родолубец, С., 1906.
- ²Моле Л, Социалната година, празникът и ритмите на времето, София, 2001.
- ³Костадинова П., За времето и дрехата на другия. – В: Антропологични изследвания, т. 2, София, 2001.
- ⁴Захариева Й., Общности и празници в България. Езикови аспекти, София, 2000.
- ⁵Предстои публикуването на факти, които дават основание да се обособи група форемотоними.
- ⁶Китанова М., Легурска П., Тематичен речник на термините на народния календар”, С., 2000.
- ⁷Косвено този момент е представен в Новия правописен речник на българския език, София, 2002.
- ⁸Захариева Й., Представянето на имената на празниците в академичните правописни речници (под печат в сп. Български език, кн. 1, 2004).